

VIZUALIOJO MENO SOCIALINĖ REIKŠMĖ PRIEGLOBSČIO PRAŠYTOJŲ CENTRUOSE

Regina Krukonienė

Vilniaus arkivyskupijos „Caritas“
Užsieniečių integracijos centras
Kalvarijų g. 39, LT-09313 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 755 4329
El. paštas: r.krukon@gmail.com

Doc. dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 271 4716
El. paštas: jautre@mruni.eu

Pateikta 2025 m. balandžio 4 d.

Parengta spausdinti 2025 m. gegužės 19 d.

DOI: 10.13165/SD-25-23-1-04

Anotacija

Pastarąjį dešimtmetį sparčiai didėjant pasaulinei migracijai, augo socialinio darbo su pabėgėliais ir prieglobsčio prašytojais poreikis. Atsižvelgiant į migrantų krizę, Ukrainos karo pabėgėlių persikėlimą, Lietuvai, kaip niekada anksčiau, aktualus prieglobsčio prašytojų klausimas ir jų oraus gyvenimo užtikrinimas. Vis didesnei tikslinei grupei žmonių, be bazinių poreikių patenkinimo, ypač svarbi psichosocialinė pagalba. Kultūriniai skirtumai, kalbos barjeras, priverstinis gyvenimas uždaroje bendruomenėje yra iššūkiai, skatinantys ieškoti įvairesnių ir inovatyvesnių socialinio darbo formų. Menas padeda išreikšti emocijas,

saugioje erdvėje papasakoti savo istoriją, prieglobsčio prašytojams suteikia galimybių atrasti bendrumą su kitais bendruomenės nariais. Straipsnyje atskleidžiamos vizualiojo meno metodų taikymo prieglobsčio prašytojų centruose galimybės, padedant užmegzti dialogą tarp skirtingų kultūrų ir stiprinti socialinius ryšius. Tyrimo objektas – vizualiojo meno taikymas prieglobsčio prašytojų centruose. Straipsnio tikslas – atskleisti vizualiojo meno socialinę reikšmę prieglobsčio prašytojų centruose. Uždaviniai: 1) atskleisti prieglobsčio prašytojų psichosocialinę situaciją; 2) apžvelgti vizualiojo meno metodus ir praktiką teikiant socialinę pagalbą prieglobsčio prašytojams; 3) empiriškai ištirti vizualiojo meno metodų taikymo galimybes ir socialinę jų reikšmę prieglobsčio prašytojų psichosocialinės situacijos gerinimui. Tyrimo klausimas: kokią socialinę vizualiojo meno reikšmę įžvelgia darbuotojai, rengiantys šiuos užsiėmimus prieglobsčio prašytojų centruose. Tyrimo metodas – kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo socialinis darbuotojas ir trys meno edukatoriai, tyrimo įrankis – pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo duomenys analizuojami ir interpretuojami turinio analizės metodu. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vizualiojo meno veiklos prieglobsčio prašytojams suteikė saviraiškos galimybę, padėjo bendrauti meno kalba ir kurti naujus socialinius ryšius, mažino tarpusavio santykių įtampą, ugdė emocinę savitarpio pagalbą ir padėjo komunikuoti su vietos bendruomene, skatindamos abipusį pažinimą ir toleranciją. Iš tyrimo paaiškėjo, kad sklandžiai vykdyti veiklas trukdė neefektyvus bendradarbiavimas su prieglobsčio centrų darbuotojais, kompetencijų trūkumas, centruose gyvenančių žmonių psichologinė būseną ir silpna motyvacija dalyvauti veiklose.

Reikšminiai žodžiai: vizualusis menas; prieglobsčio prašytojai; socialinė meno praktika; socialinis darbas.

Įvadas

Pastarąjį dešimtmetį sparčiai didėjant pasaulinei migracijai, Lietuvai, kaip niekad anksčiau, aktualus prieglobsčio prašytojų klausimas. 2021 m. šalį užklupo migracijos krizė – per metus buvo pateikti 4259 prieglobsčio prašymai, 451 žmogus gavo prieglobstį (Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2022). Prasidėjus karui Ukrainoje, 2022 m. Lietuva priėmė virš 50 000 šios šalies piliečių (Lietuvos statistikos departamentas, 2022), jiems buvo teikiama įvairiapusė socialinė pagalba. Pabėgėlių stovyklose ar prieglobsčio prašytojų centruose šiuos žmones lydi ir būtina paramą teikia socialiniai darbuotojai, siekdami užtikrinti jiems orų gyvenimą. Prieglobsčio prašytojų adaptaciją naujoje aplinkoje sunkina trauminės patirtys, praradimai, sutrikęs socialinis gyvenimas, netikrumas dėl savo ateities ir kiti iššūkiai, nesvarbu, ar tai būtų laikinos stovyklų sąlygos, ar ilgalaikis perkėlimo procesas (Kronick ir kt., 2021). Be bazinių poreikių tenkinimo, asmenims būtina teikti psichosocialinę pagalbą. Socialinio darbo kontekste taikomi meno terapijos metodai gali būti veiksminga alternatyva, siekiant užtikrinti reikiamą emocinę paramą. Šie metodai padeda klientams komunikuoti, ypač tais atvejais, kai bendravimą apsunkina kalbos barjeras ar kultūriniai skirtumai.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos vizualiojo meno metodų taikymo galimybės, sprendžiant asmeninius ir socialinius migrantų sunkumus prieglobsčio prašytojų centruose. Terapiniu poveikiu pasižyminčią meninę veiklą gali taikyti ne tik meno srities specialistai, bet ir socialiniai darbuotojai ar meno edukatoriai. Kūrybinės veiklos, skatinančios pokyčius, grindžiamos neformaliu meno mokymusi ir sveikatinimu plačiąja prasme, pavyzdžiui, piešinių, paveikslų ar skulptūrų kūrimas praeities namų ar asmeninės aplinkos temomis gali padėti pabėgėliams išsaugoti savo tapatybę per meną (Jones, 2018). Saugių erdvių kūrimas, pasitelkiant vidinius išteklius, skatina žvelgti į ateitį ir atgauti gyvenimo kontrolę (Dietrich-Hartwell ir Koch, 2017), o vaizduotės įdarbinimas sukuria prielaidas terapiniam pokyčiui (Kodeeswara Prabu ir Subhash, 2015). Meninė raiška tampa įgalinimo ir socialinių pokyčių įrankiu (Bos, 2019). Aleknevičienės (2013) tyrimas „(Iš)gyvenimas Lietuvoje: prieglobsčio ieškančių ir prieglobstį gavusių užsieniečių patirtis“ apie prieglobsčio prašytojų laikinąsias apgyvendinimo vietas – registracijos centrus – kol kas išsamiausiai atskleidžia šių žmonių situaciją Lietuvoje. Dauguma atliktų tyrimų yra orientuoti į jau gavusių prieglobstį migrantų integracijos aspektus. 2021 m. po migracijos krizės keitėsi prieglobsčio sistema, naujausių duomenų apžvalgą galima rasti Biekšos ir Ivašauskaitės (2021), Blažytės (2022) tyrimuose, „Amnesty International“ (2022) ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus (2021) stebėsenos ataskaitose. Apie psichosocialinę priverstinių migrantų situaciją rašė Kronick (2018), Ghorashi ir kt. (2018), Turner (2016). Socialinio darbo su prieglobsčio prašytojais ir pabėgėliais ypatumus tyrė Episkopou ir kt. (2019), Ingvarsson ir kt. (2016). Socialinė meno praktika ir vizualiojo meno integravimas socialiniame darbe buvo analizuojamas remiantis Jones (2018), Bos (2019), Huss ir Sela-Amit (2019) tyrimais. Vizualųjį meną darbe su pabėgėliais ir prieglobsčio prašytojais tyrė Andemicael (2013), Friedier (2018, 2020), Kourti ir Pesli (2021), Beasley (2018), Ciftci (2021). Vizualiojo meno taikymo prieglobsčio prašytojų centruose tema Lietuvos kontekste išsiskiria naujumu, tyrimų šia tema nėra žinoma.

Objektas – vizualiojo meno taikymas prieglobsčio prašytojų centruose. Straipsnio tikslas – atskleisti vizualiojo meno socialinę reikšmę prieglobsčio prašytojų centruose. Uždaviniai: 1) atskleisti prieglobsčio prašytojų psichosocialinę situaciją; 2) apžvelgti vizualiojo meno metodus ir praktiką teikiant socialinę pagalbą prieglobsčio prašytojams; 3) empiriškai ištirti vizualiojo meno metodų taikymo galimybes ir socialinę jų reikšmę prieglobsčio prašytojų psichosocialinės situacijos gerinimui. Tyrimo klausimas – kokią socialinę vizualiojo meno reikšmę įžvelgia darbuotojai, rengiantys šiuos užsiėmimus prieglobsčio prašytojų centruose. Tyrimo metodas: siekiant ištirti vizualiojo meno metodų taikymo galimybes ir socialinę jų reikšmę prieglobsčio prašytojų centruose, atliktas kokybinis tyrimas. Tyrime dalyvavo socialinis darbuotojas ir trys meno edukatoriai. Tyrimo įrankis – pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo duomenys analizuojami ir interpretuojami turinio analizės metodu.

1. Psichosocialiniai prieglobsčio prašytojų iššūkiai

Nuo 1997 m. Lietuva įsipareigojo teikti prieglobstį užsieniečiams, kurie dėl karo, persekiojimo ar žmogaus teisių pažeidimų paliko savo šalį. Pirmoji prieglobsčio sistemos dalis įprastai prasidėdavo Pabradės užsieniečių registracijos centre (toliau – URC), kuriame prieglobsčio ieškantys žmonės laukdavo atsakymo dėl pateikto prašymo (Aleksnevičienė, 2013). Situacija pasikeitė 2021 m. vasarą, Lietuvai susidūrus su neteisėtos migracijos per Baltarusijos sieną krize, į kurią reaguojant buvo pradėtos teisinės prieglobsčio sistemos reformos: apgrėžimo politika ir apgyvendinimas, migrantų, kirtusių sieną neleistinose vietose, sulaikymas (Biekša ir Ivašauskaitė, 2021). Įstatymų pakeitimai lėmė, kad visi prieglobsčio prašytojai, atvykę į Lietuvą be vizos ar paso, buvo netinkamomis sąlygomis apgyvendinti įvairiuose centruose. Šios priemonės buvo taikomos be individualaus situacijos nagrinėjimo, be teismo sprendimo ir nesuteikus teisės į advokatą (Amnesty International, 2022). Tūkstančiai žmonių (tarp jų vaikai), kuriems reikėjo tarptautinės apsaugos, neteko laisvės – jiems nebuvo leidžiama išeiti iš šių centrų teritorijos (Biekša ir Ivašauskaitė, 2021). Pasienuose gyventi buvo įkurtos 33 laikino apgyvendinimo stovyklos, kai kurios jų – nepritaikytose gyventi kaimo mokyklose, kariniuose poligonuose. Migrantai buvo apgyvendinami neatsižvelgiant į jautrius etninius, religinius, rasinius aspektus, taip pat dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos kylančias rizikas ir konfliktus (Lietuvos Raudonasis Kryžius, 2021).

Pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų trauminės patirtys neapsiriboja įvykiu, paskatinusiu išvykti iš gimtosios šalies; atvykimas į naują šalį taip pat nėra šių išgyvenimų pabaiga. Kronick (2018) Kanadoje atliktame tyrime išsamiai nagrinėta priverstinių migrantų psichinės sveikatos būklė, kuri buvo tiesiogiai paveikta stresinių patirčių, tokių kaip ginkluotas konfliktas, artimųjų netektis ar nužudymas, kankinimai, laisvės apribojimas, seksualinis ir kitoks smurtas. Tyrimo rezultatai atskleidė šiuos psichikos sutrikimų rodiklius: nerimo lygis siekė nuo 4 iki 40 %, depresijos – nuo 5 iki 44 %, potrauminio streso sutrikimo – nuo 9 iki 36 %. Šie sutrikimai susiję su neapibrėžta socialine padėtimi, negalėjimu sugrįžti į gimtinę, socialinių ryšių praradimu, rasiniu ar kultūriniu išskirtinumu naujoje šalyje ir ekonominiu nesaugumu. Prieglobsčio prašytojų psichinė sveikata yra traumuojama ne tik dėl gimtojoje šalyje patirtų išgyvenimų, bet ir dėl priimančiojoje valstybėje kylančių iššūkių. Kronick (2018) pabrėžia patiriamus sunkumus, o Robinson (2014) akcentuoja, jog šie asmenys, persikeldami į naują šalį, susiduria su reikšmingais iššūkiais – adaptacija prie naujos kultūros aplinkos ir nežinomybės jausmu dėl teisės likti priimančiojoje šalyje.

Nyderlandų tyrėjai Ghorashi ir kt. (2018) gyvenimą prieglobsčio prašytojų centruose apibūdina kaip būseną tarp dviejų pasaulių – buvusio gyvenimo ir galimybės tapti teisėtu naujos šalies gyventoju. Šią būseną lydi prastos gyvenimo kontrolės, sustojusio laiko pojūtis ir nesaugumo jausmas dėl teisinio statuso. Aleksnevičienė (2013) savo tyrime pabrėžia, kad gyvenantieji URC akcentavo socialinės neteisėybės ir žmogaus orumo žeminimo aspektus, susijusius su prastomis higienos sąlygomis, religiniams įsitikinimams netinkamu maistu ir sveikatos problemų ignoravimu. Tyrime užfiksuota, kad emocinę prieglobsčio

prašytojų būseną smarkiai paveikė nesaugumo, bejėgiškumo, nevilties, skriaudos ir pažeminimo jausmai, taip pat baimė dėl fizinio ir psichologinio smurto. Judėjimo ribojimai, informacijos apie teises ir pagalbos galimybes stoka, netgi draudimas padėti tautiečiams sukūrė padėtį, kurią tyrimo dalyviai apibūdino kaip „be išeities“ (Aleksnevičienė, 2013).

Pabėgėlių stovyklose išlieka stiprus socialinės atskirties jausmas dėl priimančiosios šalies visuomenės, kurios požiūris į migrantus dažnai yra neigiamas (Turner, 2016). Blažytės (2022) tyrimas atskleidžia, kad žiniasklaida yra pagrindinis informacijos šaltinis, turintis įtakos viešajai nuomonei apie šias grupes. Pažymima, kad ši situacija nėra taikytina ukrainiečiams – su jais dalis respondentų užmezgė asmeninius ryšius. Žiniasklaida dažnai formuoja neigiamą pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų įvaizdį, o tai reikšmingai veikia visuomenės nuostatas. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, žiniasklaida neretai tapatina pabėgėlius su musulmonais, teroristais, išryškina ekonominę naštą, pabrėžia jų kultūrinį išskirtinumą, juos nuasmenina ir pateikia situaciją grėsmės kontekste (Blažytė ir kt., 2020).

Prieglobsčio prašytojai neretai susiduria su įvairaus pobūdžio krizėmis ir traumomis, kurioms įveikti reikia kruopščiai pritaikytų intervencijų. Deja, prieglobsčio centruose dažnai trūksta tinkamų sąlygų ir išteklių psichosocialinėms problemoms spręsti, o teikiama pagalba yra ribota. Vienas iš alternatyvių būdų – meninių veiklų, ne tik padedančių spręsti psichologinius sunkumus, bet ir skatinančių socialinę užsieniečių integraciją, organizavimas. Užimtumo veiklos, tokios kaip piešimas, rankdarbiai, muzikos ar judesio terapijos užsiėmimai, gali tapti svarbiu įrankiu, skatinančiu emocinę saviraišką ir suteikiančiu galimybę reflektuoti savo patirtis. Be to, meninės veiklos padeda kurti bendruomeniškumo jausmą, kuris itin svarbus integruojantis į naują socialinę aplinką.

2. Vizualiojo meno metodų taikymas socialiniame darbe su prieglobsčio prašytojais

Užimtumo veiklos prieglobsčio prašytojų bendruomenėje ar pavienių asmenų grupėse priklauso sociokultūrinėms paslaugoms, kurios apima laisvalaikio organizavimo veiklas, vykdomas siekiant mažinti socialinę atskirtį, spręsti socialines problemas ir aktyvinti bendruomenę. Šios paslaugos sudaro galimybę individams ar šeimoms bendrauti, dalyvauti grupiniuose užsiėmimuose, užsiimti mėgstamomis veiklomis ir taip skatina socialinę įtrauktį ir tarpusavio ryšius (Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo, 2024).

Prieglobsčio prašytojų psichologinė būsena, depresija pasireiškia interesų ir energijos stoka, žmonės mažiau bendrauja, sutrinka visuomeninis ir socialinis gyvenimas, o laikas atrodo slenkantis lėčiau. Pasitelkus veiklas, kurios atitiktų individualius asmenų interesus, galima didinti pasitikėjimą savimi, skatinti saviraišką ir suteikti galimybių įgyti naujų įgūdžių (Markauskienė ir kt., 2017). Mokslininkai pabrėžia, kad itin svarbu užtikrinti prieglobsčio prašytojų galimybes ir teisę dalyvauti prasmingose veiklose, kurios teigiamai prisidėtų tiek prie jų asmeninės, tiek prie bendruomenės gerovės (Ingvarsson ir kt., 2016). Dalyvavimas reikšmingose socialinėse ir kūrybinėse veiklose padeda pabėgėliams įgyti

naujų įgūdžių, didina jų savivertę.

Nepaisant sudėtingų gyvenimo sąlygų ir emocinių išgyvenimų, tokių kaip netektis, neviltis ar bejėgiškumo jausmas, tyrėjai pastebi, jog sudėtingos aplinkybės gali tapti erdve refleksijai, kūrybinei veiklai ir vaizduotei, padedančiai kai kuriems asmenims atgauti gyvenimo kontrolę. Ghorashi ir kt. (2018) šį procesą apibūdina kaip „laukimo laiką ir vilties erdvę“, pabrėždami, kad net tarp sunkumų įmanoma rasti prasmingos veiklos. Turner (2016) akcentuoja, kad, nors pabėgėlių stovyklos paprastai simbolizuoja laikiną biologinį išlikimą, jos taip pat suteikia erdvę kurti naujas tapatybes ir atrasti naują gyvenimo prasmę. Tokie procesai gali padėti pabėgėliams ne tik susitaikyti su praeities patirtimis, bet ir integruotis į naują socialinę aplinką.

Menas, kaip socialinis reiškiny, gali tapti veiksmingu įrankiu sprendžiant socialinius iššūkius. Sociologai, tyrinėjantys meną, analizuoja jo poveikį žmogui, žmonių grupėms ir kultūrai, kaip menas padeda žmogui integruotis į visuomenę, prisitaikyti prie jos normų arba priešintis joms ir maištauti (Šinkūnienė, 2012). Taip pat analizuojama, kaip socialinė struktūra veikia meną, o tai patvirtina jo socialinę prigimtį ir reikšmę visuomenės gyvenime. Socialinis darbas su prieglobsčio prašytojais atskleidžia šios veiklos įvairiapusiškumą, kompetencijų, reikalingų siekiant patenkinti skirtingus net ir tos pačios tikslinės grupės asmenų poreikius, įvairovę ir išryškina nuolatinio profesinio tobulėjimo ir naujų metodų paieškos svarbą. Viena iš galimų tobulėjimo krypčių – vizualiojo meno praktikų pažinimas ir taikymas.

Vizualieji menai – tai meno rūšys, kurias suvokiame rega. Lietuvių menotyroje šis terminas dažnai keičiamas žodžiu „dailė“, apimančiu skulptūrą, tapybą ir grafiką. Tačiau taip pat įtraukiami taikomosios dailės objektai, kinas ir kompiuteriniai vaizdiniai, perteikiantys socialinę komunikaciją ir akcentuojantys ne tik estetiką, bet ir socialinį aktyvumą bei informatyvumą (Karatajienė, 2010). Vizualieji menai socialiniame darbe dažnai asocijuojami su dailės terapija, kurios pagrindinis tikslas – padėti žmogui išreikšti save ir savo jausmus per kūrybą, naudojant vizualines išraiškas, tokias kaip piešimas, tapyba ar skulptūra. Padedant terapeutui, meninė veikla gali padėti rasti naujų būdų, kaip susidoroti su savo emocijomis ir problemomis, pažinti save, atrandant vidinių išteklių.

Menas daro pokytį ir teikia naudą dirbant su socialiai pažeidžiamomis žmonių grupėmis, net nesigilinant į terapinius aspektus (Jones, 2018). Neverbalinės meno formos geriausiai tinka jausmams išreikšti, kai žodžiais juos nusakyti yra per skaudu arba nėra galimybės kalbėti dėl psichinių sutrikimų, ligos ar kalbos barjero (Bos, 2019). Žmonės, kurių verbalinio bendravimo galimybės ribotos, gali jausti didelę įtampą, kai prašomi sklandžiai išsakyti mintis, o tai gali lemti nesusipratimus (Bos, 2019). Meninės intervencijos ir iniciatyvos prieglobsčio prašytojams padeda rasti viltį, vidinių išteklių, ugdyti kritinį mąstymą, reflektuoti, o tai skatina socialinį pokytį. Specialistai pasitelkia menines formas pabėgėlių motyvacijai, kalbos mokymui ir pagalbai bendraujant su vietos bendruomenėmis (Kourti, Pesli, 2021).

Tyrėjai, vadovaujami Episkopou ir kt. (2019), nustatė, kad Morijos (Graikija) pabėgėlių stovykloje meninės grupinės veiklos skatino psichosocialinį įsitraukimą, padėjo atkurti

socialinius ryšius, mažino atskirties ir nesaugumo jausmą. Šios priemonės ne tik stiprina tarpasmeninius ryšius, bet ir skatina bendruomeninį solidarumą ir taip prisideda prie gyventojų gerovės. Edukologas, menininkas ir tyrėjas M. L. Frieder – vienas didžiausios pasaulinės bendruomeninio viešojo meno organizacijos „Artolution“ įkūrėjų – pabrėžia bendruomeninio meno svarbą sprendžiant socialines problemas ir skatinant pokyčius. Jo teigimu, bendruomeninis viešasis menas gali suteikti erdvės dialogui, gydant traumas žmonėms, patyrusiems migraciją ar konfliktus, ypatingą dėmesį kūrybos procese skiriant vaikams, paaugliams ir moterims (Frieder, 2018).

Paralėlės tarp meninės veiklos, emocinės būsenos ir kalbos mokymosi aptariamose Beasley (2018) tyrime. Autorė pažymi, kad suvokiamosios kalbos pranašumas prieš šnekamąją kalbą primena kūrybinio vaizdinio įsivaizdavimą ir jo įgyvendinimą. Pabėgėliai, bijodami nesėkmės piešiant ar lipdant, dvejodavo įsitraukti į veiklas, o anglų kalbos nemokėjimas keldavo jiems stresą ir pasitikėjimo savimi stoką. Pastebėta, kad ilgainiui žmonės atsipalaidavo, ėmė daugiau bendrauti tarpusavyje ir praturtino savo žodyną. Tyrimo rezultatai atskleidė saugios erdvės kūrimo, domėjimosi dalyvių kultūra, nebijojimo klausti ir pagalbos prašymo svarbą. Šios priemonės skatino dalyvius drąsiau įsitraukti į kūrybines veiklas ir mažino baimę bendrauti anglų kalba (Beasley, 2018).

Socialinę atskirtį patiriantys žmonės dažnai bendrauja ne abstrakčiomis sąvokomis, o simbolinėmis, naratyvinėmis ir vaizdinėmis priemonėmis. Huss ir Sela-Amit (2019) tyrė komunikacijos per vaizdines priemones privalumus. Socialinio darbuotojo perėjimas prie vaizdinės komunikacijos reiškia dalinį profesinės galios atsisakymą bendraujant su klientu, o tai gali palengvinti bendradarbiavimą. Kliento sukurtų vaizdinių darbų analizė leidžia giliau pažinti jo socialinę aplinką, emocinę būseną ir elgseną kūrybos proceso metu – ypač dirbant grupėje ir sąveikaujant su kitais dalyviais. Vaizdinės metaforos taip pat sustiprina socialinio darbuotojo verbalinius paaiškinimus, padaro juos suprantamesnius klientui (Huss, Sela-Amit, 2019).

Meninė veikla, sukurianti saugią erdvę, gali tapti vieta, kur bendros kūrybos ir reguliarių susitikimų metu formuojasi nauji santykiai, stiprėja priklausymo jausmas ir keičiasi tapatybės suvokimas (Kourti ir Pesli, 2021). Saugios erdvės kūrimo svarbą savo tyrime pabrėžia Kourti ir Pesli (2021). Jie teigia, kad sąvoka „priklausymas“ apima tiek fizinių daiktų turėjimą, tiek jausmą, kam ir kur asmuo jaučiasi priklausantis. Šis suvokimas susijęs su tautybe, vietoje, etnine kilmė, rase, religija, lytimi, kalba, socialine klase, kultūra ir amžiumi – veiksniais, kurie formuoja tapatybės ir priklausymo galimybes. Migrantams, pabėgėliams ar prieglobsčio prašytojams šis priklausymo jausmas yra itin svarbus.

Menas yra ir istorijų pasakojimas. Pabėgėliai per kūrybą gali perteikti savo asmenines istorijas kaip atsvarą viešojoje erdvėje susiformavusiems stereotipams (Ciftci, 2021). Nors kiekvienas iš jų turi unikalią patirtį, visi jie dalijasi bendru pabėgėlio statuso išgyvenimu, kuris tampa jų tapatybės dalimi. Istorijų pasakojimas suteikia galimybę susigrąžinti prarastą kontrolės jausmą. Tapimas pabėgėliu – tai patirtis, kurią lemia asmeniui nepavaldžios aplinkybės, tačiau menas gali tapti įgalinančia priemone, leidžiančia pačiam nuspręsti, kaip ir koku būdu papasakoti savo istoriją (Ciftci, 2021).

Taigi vizualusis menas gali tapti efektyviu socialinio darbo įrankiu, kuris ne tik teigiamai veikia klientus, bet ir palengvina specialistų komunikaciją. Pagrindiniai aspektai, susiję su socialinės pagalbos pabėgėliams teikimu per menines veiklas, apima asmeninės istorijos pasakojimą vaizdinėmis priemonėmis, leidžiantį reflektuoti savo praeitį, įvertinti dabartinę realybę ir vizualizuoti ateities perspektyvas. Asmenims, praradusiems įprastą gyvenimo aplinką, yra itin svarbus priklausymo bendruomenei jausmas, o bendra kūrybinė veikla suartina kartu gyvenančius žmones, skatina jų tarpusavio ryšius ir palengvina integraciją į naują bendruomenę.

3. Empirinio tyrimo rezultatai

3.1. Tyrimo metodai, imtis, etika ir ribotumai

Šiame tyrime nagrinėjama vizualiojo meno užsiėmimų reikšmė prieglobsčio prašytojų socialinei grupei, atsižvelgiant į jų gyvenimo aplinkybes ir poreikius laikinojo prieglobsčio centruose. Tyrimo tema Lietuvos kontekste pasižymi naujumu, todėl keliamas tyrimo klausimas, kokią socialinę vizualiojo meno reikšmę išvelgia darbuotojai, rengiantys šiuos užsiėmimus prieglobsčio prašytojų centruose. Atsakant į šį klausimą pasirinktas asmeninė patirtimi pagrįstas kokybinio tyrimo metodas, analizuojant unikalią žmogaus patirtį leidžiantis įvairiapusiškai pažvelgti į problemą ir suteikiantis galimybę išsamiai suvokti tiriamąjį reiškinį (Bitinas ir kt., 2008). Kokybiniuose tyrimuose ryšys su tyrimo dalyviu yra lankstesnis, o surinkti duomenys pasižymi gilesniu ir išsamesniu turiniu. Kokybinis interviu – tai sąveika tarp tyrėjo ir tiriamojo, pokalbis, kuris, nors ir turi aiškų tikslą ir gaires, plėtojasi esamuju laiku, o neverbalinė kalba, kurią fiksuoja tyrėjas, turi didelę svarbą informacijos papildymui (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Taip gaunama vertinga informacija, kuri praturtina žinias naujumu (Kardelis, 2007). Vizualiojo meno metodų taikymas prieglobsčio prašytojams yra specifinė veikla, kurios praktikų Lietuvoje yra labai nedaug, todėl unikali tyrimo dalyvių patirtis – itin vertinga, o kartu ir mažai nuspėjama tyrėjui. Pagrindiniai interviu klausimai buvo rengiami remiantis mokslinė literatūra, tačiau tiriamųjų atsakymai ir asmeninės patirtys formulavo papildomus klausimus. Duomenys buvo renkami 2022 m. gruodžio – 2023 m. balandžio mėnesiais nuotoliniu būdu per *Teams* platformą. Tyrimo duomenys analizuojami taikant kokybinę turinio analizę. Šis metodas tyrėjui leidžia susitelkti į tyrimo klausimą atitinkančius aspektus, vengiant asmeninių prielaidų, o patikimumas užtikrinamas derinant teorinius ir empirinius duomenis (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Pirmuoju etapu buvo transkribuojamas tekstas. Daug kartų skaitant išskirti prasminiai elementai. Tuomet šie prasminiai elementai buvo jungiami į potemes ir iš jų formuluotos temos. Temos „Vizualiojo meno užsiėmimų tikslai“ ir „Iššūkiai“ suformuluotos remiantis interviu klausimais.

Tyrimo dalyviai buvo atrinkti pasitelkiant „sniego gniūžtės“ atrankos metodą, kuris yra taikomas tiriant sunkiai pasiekiamas ir mažai žinomas grupes. Pirmieji dalyviai,

atrinkti pagal nustatytus kriterijus, buvo paprašyti nurodyti kitus potencialius tyrimo dalyvius (Rupšienė, 2007; Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Pagrindinis atrankos kriterijus buvo ilgalaikis (ne mažiau kaip 6 mėn.) vizualiojo meno metodų taikymas prieglobsčio prašytojų centruose. Tyrime dalyvavo vienas socialinis darbuotojas ir trys meno edukatoriai (žr. 1 lentelę). Du pateikėjai gyveno kituose miestuose, kiti patys paprašė perkelti susitikimą į nuotolinę erdvę dėl patogumo. Kadangi tyrimo dalyviai negalėjo įvardyti daugiau asmenų, atitinkančių šiuos kriterijus tiek tarp kolegų, tiek tarp socialinių darbuotojų centruose, manoma, kad tyrime pasiektas dalyvių skaičius buvo baigtinis. Buvo rekomenduoti dar du edukatoriai, tačiau duomenų rinkimo metu jie buvo tik pradėję veiklas ir surengę tik po vieną užsiėmimą su prieglobsčio prašytojais, todėl neatitiko kriterijų. Interviu trukmė 30–50 min.

1 lentelė. Tyrimo dalyviai

Table 1. Research participants

Vardas (pakeistas)	Specialybė	Meninių veiklų vykdymo su prieglobsčio prašytojais patirtis	Prieglobsčio prašytojų grupės, su kuriomis vykdomos veiklos	Prieglobsčio prašytojų centrų skaičius, kuriuose vykdo/vykde veiklas
Mirihan	Meno edukatorė	1,5 metų	Moterys ir vaikai	2
Tomas	Socialinis darbuotojas	5 metai	Vyrai	1
Giedrius	Meno edukatorius	3 metai	Vaikai, vyrai, moterys	3
Rita	Meno edukatorė	1 metai ir 8 mėn.	Moterys ir vaikai	4

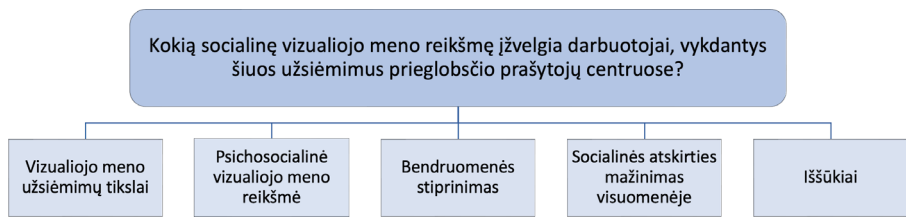
Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi etikos reikalavimų – laisvanoriškumo, konfidencialumo ir anonimiškumo principų. Potencialūs tyrimo dalyviai buvo išsamiai supažindinti su informacijos rinkimo procesu ir tyrimo tikslais, taip pat turėjo galimybę laisvai pasirinkti, ar dalyvauti tyrime, ar atsisakyti. Prieš interviu buvo gautas žodinis sutikimas įrašyti pokalbį, pateikėjams paaiškinta, kad surinkta informacija bus naudojama išimtinai tyrimo tikslais, o jų vardai bus pakeisti (Rupšienė, 2007). Dalyviams buvo paaiškinta, kad jų tapatybė gali būti identifikuojama tik dėl specifinės veiklos prieglobsčio prašytojų centruose. Suteikus šią informaciją visi sutiko dalyvauti tyrime.

Tyrimo ribotumai. Nors surinktų tyrimų duomenų pakako vizualiojo meno veiklų socialinei reikšmei prieglobsčio prašytojų centruose įvertinti, galėtų būti atliktas išsamesnis tyrimas, jei šiuos metodus taikytų daugiau socialinių darbuotojų ar kitų specialistų. Tyrime dalyvavo tik keturi pateikėjai, todėl išvadų apibendrinimas yra ribotas. Mažas tiriamųjų skaičius apsunkino galimybę išryškinti platesnės populiacijos tendencijas ar reprezentuoti

prieglobsčio prašytojų bendruomenę. Tokia situacija taip pat kėlė riziką, kad surinkti duomenys atspindės individualias tyrimo dalyvių patirtis, kurios gali būti nebūdingos kitai tikslinei grupei.

3.2. Tyrimo duomenų analizė

Siekiant empiriškai ištirti vizualiojo meno socialinę reikšmę prieglobsčio prašytojų centruose, tyrime išskirtos penkios temos: vizualiojo meno užsiėmimų tikslai; psichosocialinė vizualiojo meno reikšmė; bendruomenės stiprinimas; socialinės atskirties mažinimas visuomenėje; iššūkiai (žr. 1 pav.).

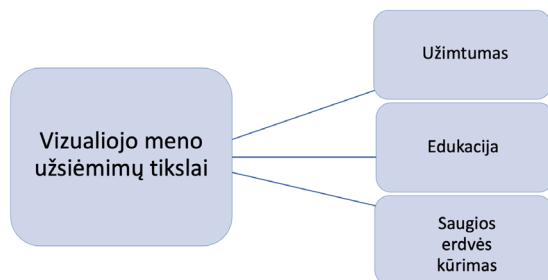
1 pav. Tyrimo temos

Figure 1. Research topics

Tyrimo dalyviai savo užsiėmimuose taikė tapybą, piešimą kreida, fotografijos techniką, kinematografiją, skulptūrą ir kitas vizualiojo meno formas, tačiau rengiamų meno užsiėmimų pagrindė specialia metodika, taikoma darbui su pažeidžiamomis grupėmis. Skirtingų vizualiojo meno formų naudojimas prieglobsčio prašytojų centruose daugiausia priklausė nuo veiklų vykdytojų gebėjimų, kūrybiškumo, interesų, patirties ir galimybių jas įgyvendinti. Buvo atsižvelgiama į dalyvių poreikius, stengiantis lanksčiai pritaikyti tinkamas ir dalyviams įdomias veiklas.

3.2.1. Vizualiojo meno užsiėmimų tikslai

Tyrimo dalyvių buvo klausiama, kokie buvo jų vykdomų vizualiojo meno veiklų tikslai. Remiantis atsakymais, išskirtos trys potėmės: užimtumas, edukacija ir saugios erdvės kūrimas (žr. 2 pav.).

2 pav. Vizualiojo meno užsiėmimų tikslai

Figure 2. Purposes of visual art activities

Užimtumas. Tyrimo dalyviai pažymėjo, jog prieglobsčio prašytojų centruose gyventojams stinga užimtumo, o tai turi neigiamą poveikį jų emocinei gerovei. Pateikėjui Tomui buvo svarbu į veiklas suburti tuos žmones, kurie rodytų susidomėjimą ir būtų motyvuoti, tačiau pastebėjęs, jog veiklų trūksta daugeliui gyventojų, stengėsi jas organizuoti taip, kad atitiktų visų pageidaujančiųjų pamėginti poreikius. Gyventojai prisijungė prie užsiėmimų, patys pripažindami savo nuobodulį ir veiklų trūkumą. Tyrimo dalyviai akcentavo meno veiklų poreikį, kurį išreiškė tiek vaikai, tiek suaugusieji: *...jie tai daro su labai teigiama energija...* (Giedrius). Kitas pateikėjas didžiausią dėmesį skyrė vaikų užimtumui: *...vaikam... kažkokios užklausinės lavinančios neformalaus ugdymo veiklos... tai nėra. Nė vieno užsiėmimo* (Tomas). Šias veiklas itin vertino moterys, besirūpinančios šeima, meninė veikla tapo vieninteliu būdu atsitraukti nuo kasdienių rūpesčių: *...ypač moterims, nes jos yra labai paminusios į šeiminius rūpesčius... Ir jos neturi daugiau ką veikti...* (Mirihan). Tai patvirtina Ingvarsson ir kt. (2016) bei Andemicael (2013) išvados apie užimtumo svarbą prieglobsčio prašytojų centruose, apie meninės veiklos galimybes įprasminti laiką ir atskleisti asmeninius klientų talentus.

Edukacija. Neformali edukacija, vykusi organizuojamuose užsiėmimuose, kaip pažymėjo vienas iš tyrimo dalyvių, buvo esminis jo veiklos tikslas. Pasak jo, svarbiausia yra tai, kad žmogus pažintų meną ir tobulėtų: *Ne tai, kad... jis kažką darytų, bet kad kartu, kad jį saisi mokytųsi... kad jisai ... pažintų meninę formą... tiesiog, nestovėtų vienoj vietoj* (Giedrius). Svarbios ir žinios apie vizualųjį meną, pvz., fotografuojant: *...tam tikri dėsniai... tų rakurų nustatymas... ta forma..., ką aš jiems galėčiau pasiūlyti, kad jie galėtų kažkaip išsiskirti... pažinti tą meną kitaip* (Tomas). Pateikėjas norėjo, kad nauji įgūdžiai veiklų dalyviams taptų įrankiu keisti savo gyvenimą, išsiskirti iš kitų. Kita tyrimo dalyvė edukaciją išvelgė savo veiklose su vaikais: *Bet su vaikais viskas kitaip... Tu esi tas, kuris viską daro taip, kad būtų smagu... tai yra labiau edukaciniai dalykai* (Mirihan). Edukatorė pabrėžė natūralų vaikų smalsumą ir jų nuolatinį poreikį tyrinėti ir pažinti aplinką. Pasak jos, edukaciniai procesai turėtų atliepti šį prigimtinį troškimą, suteikiant vaikams galimybę ne tik stebėti, bet ir aktyviai dalyvauti aplinkos pažinime, ugdati kūrybiškumą ir socialinius įgūdžius. Edukaciją, kaip vieną svarbiausių veiklos tikslų, akcentuoja Reza Visual Academy (2019)

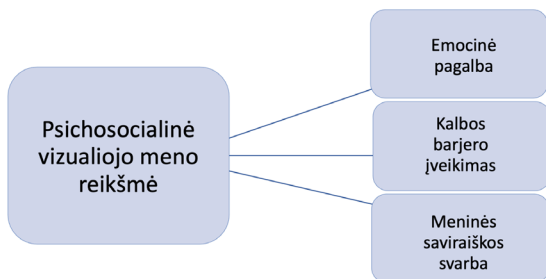
organizuojamuose užsiėmimuose pabėgėlių stovyklose. Tyrime pasitvirtino Malka (2019) aprašyto fotobalso metodo taikymo efektyvumas, kuomet dalyviai skatinami išreikšti savo patirtis ir lūkesčius per fotografijos meną.

Saugios erdvės kūrimas. Mirihan kaip esminį savo veiklų tikslą pabrėžė erdvės, kurioje moterys gali palaikyti viena kitą, teikdamos moralinę paramą, kūrimą. Ji akcentavo savipagalbos svarbą: *Tai kuriant erdvę nesi tas vienas žmogus, kuris suteikia palaikymą, bet ir jos pačios tai duoda viena kitai...* (Mirihan). Meninės veiklos laikomos svarbia priemone, skatinančia moterų tarpusavio ryšio stiprinimą, kuris tęsiasi ir kasdieniame gyvenime. Mirihan teigė, kad tokių erdvių būtinybę suprato pati, gyvendama Pabėgėlių priėmimo centre, kur turėjo galimybę įvertinti jų poveikį. Rita išskyrė užsiėmimų reguliarumo reikšmę: jis ne tik suteikia pastovumo jausmą, bet ir padeda sukurti namų aplinką, kurioje dalyviai gali jaustis jaukiai, patogiai ir saugiai. Apie saugios erdvės kūrimą, kaip būtiną sąlygą gerinant priverstinių migrantų psichosocialinę būseną ir priklausymo bendruomenei jausmą, rašė Beasley (2018), Kourti ir Pesli (2021). Pateikėjas Giedrius pasakojo ne tik apie emocinės, bet ir fizinės saugios aplinkos kūrimą: kartu su prieglobsčio prašytojais buvo sukurta *ekspresionizmo drobė per visą tvorą*, kuri suteikė privatumo, atskirdama prieglobsčio prašytojus nuo užgauliojančių praeivių. Čia galima įžvelgti paraleles su „Artolution“ bendruomeninio viešojo meno kūrimu (Friedier, 2018).

Skirtingi vizualiojo meno veiklų tikslai, kuriuos kėlė tyrimo dalyviai, atliepė tiek prieglobsčio prašytojų poreikius, tiek veiklų organizatorių asmeninį požiūrį. Užimtumas tapo galimybe prieglobsčio prašytojams išsprasminti veikloje, o edukatorių pagrindinis uždavinys buvo per menines veiklas sukurti saugią erdvę, kuri užtikrintų emocinį palaikymą ir fizinį saugumą.

3.2.2 Psichosocialinė vizualiojo meno reikšmė

Analizuojant tyrimo duomenis, buvo išskirta psichosocialinė vizualiojo meno reikšmė, kurią sudarė trys potėmės – emocinė pagalba, kalbos barjero įveikimas ir meninės saviraiškos svarba (žr. 3 pav.).

3 pav. Psichosocialinė vizualiojo meno reikšmė

Figure 3. Psychosocial significance of visual art

Emocinė pagalba. Kalbėdami apie nepatenkintus prieglobsčio prašytojų poreikius, tyrimo dalyviai pabrėžė prastą emocinę jų būklę, bet visi teigė, kad meninė veikla, nors ir neatstoja profesionalios psichologinės pagalbos, mažais žingsneliais gali padėti per kūrybą išreikšti emocijas, psichologiškai išverti sudėtingose situacijose: *...ir ta kūryba, ji vis tiek kažkaip padeda žmonėms psichologiškai išverti* (Giedrius); *...pasimiršta tos problemos, su kuriomis jis yra atvykęs* (Tomas); *...pagerinti jų savijautą, parodyti, kad net sudėtingoje situacijoje yra kiti maži dalykai, kuriuos gali daryti, kad... pasijusti bent truputį geriau* (Mirihan). Edukatorė Rita pasakojo, kad supratusi, jog padėti išspręsti problemų negali, stengėsi bent išklausti ir išbūti kartu: *Tai su moterim daugiau klausau, bandau duoti suprasti, kad aš esu čia, aš atjaučiu, aš negaliu padėti, pakeisti, bet aš esu...* (Rita). Nors, pasak tyrimo dalyvių, meninė saviraiška gerino žmonių savijautą, tačiau papildomos meno terapijos žinios galėtų pastiprinti meninių veiklų naudą emocinei būsenai. Andemicael (2013) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina, kad meno užsiėmimai yra svarbi emocinės pagalbos priemonė, ypač vaikams, patyrusiems traumas dėl priverstinės migracijos. Tokia veikla ne tik skatina jų mokymąsi, bet ir padeda išreikšti jausmus, stiprinti saviraišką ir kurti saugią erdvę emociškai gerovei puoselėti. Pasak Dieterich-Hartwell ir Koch (2017), prieglobsčio prašytojams, gyvenantiems su neapibrėžtumo būsena, kūrybinės veiklos gali sukurti emocinį prieglobstį.

Kalbos barjero įveikimas. Tyrimo dalyviai pripažino, kad kalbos barjeras daugiakultūroje bendruomenėje svarbus, tačiau nesudaro kliūties meno užsiėmimuose. Edukatorės pasakojo, jog dažnai pasitelkdavo užsiėmimų dalyvių pagalbą vertėjaujant kitiems. Kadanagi Mirihan mokėjo arabų kalbą, ji prašė išversti kitoms moterims: *...arba netgi su kurdais, kažkas iš jų kalba arabiškai, kažkas ne – tai, kas kalba arabiškai išvers kitiems... aš visada išsirenku vieną ar kelis žmones ir tada prašau jų išversti kitiems* (Mirihan). Toks būdas skatino žmones daugiau bendrauti tarpusavyje, tyrimo dalyviai išsakė mintis, kad verbalus bendravimas per užsiėmimus nėra būtinas, galima bendrauti kūno kalba, veido išraiškomis ir „meno kalba“: *...tai gali būti tiesiog kūno kalba...* (Mirihan); *...mes kalbam, tiesiog, kitais būdais... gestais, veidu, išraiškom, tonu, ta pačia... vizualia kalba* (Rita). Iš pateiktų atsakymų galima daryti prielaidą, kad vizualiojo meno veiklos pačios savaime yra bendravimo būdas. Jones (2018) pažymi, jog menas – tai įgimta raštingumo forma, leidžianti pasakoti istoriją vaizdais ir prieinama visiems, nepaisant amžiaus, kalbos ar kultūros, ir ypač naudinga daugiakultūroje aplinkoje.

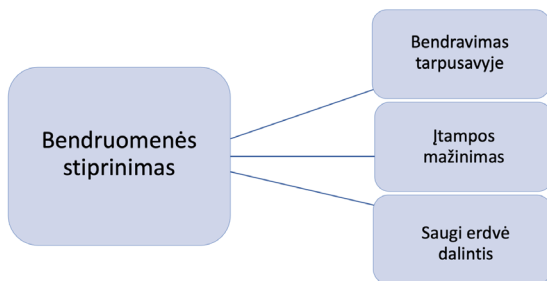
Meninės saviraiškos svarba. Tyrimo dalyviai pažymėjo, jog kūrybos procese žmogus galėjo atrasti laisvės pojūtį, pavyzdžiui, tapydamas ar piešdamas ką nors abstraktaus, kai nėra apibrėžtų taisyklių: *...kažkaip džiaugiasi žmonės ir tą laisvę tada atradę fainai, kai nėra taisyklių!.. Nes šiaip tai tie žmonės, atsidūrę šitoje situacijoje, tai gyvena tokiame neįtikėtiname taisyklių pasaulyje...* Ta dailė pasitarnauja... kaip kažkoks pozityvumo krislas... (Giedrius). Tomas pasakojo apie tapytojus ir fotografo iš Afrikos, kurie vizualiuoju menu užsiėmė prieš tapdami prieglobsčio prašytojais: *...mano dėka jisai galėjo fotografuoti čia, įamžinti žmonių nuotaiką, žmonių emocijas* (Tomas). Šiuo atveju žmogui galimybė kurti buvo dar svarbesnė, nes meninė saviraiška ir anksčiau buvo jo tapatybės dalis. Kūrybinės

saviraiškos poreikį kaip atsvarą agresijai edukatorius Giedrius suprato kaip bendražmogišką, būdingą šiai socialinei grupei. Prieglobsčio prašytojams suteikiama meninės saviraiškos galimybė buvo įvardyta kaip investicija į žmogaus, o kartu ir visuomenės, kurioje jis gyvens, ateitį: *Tai klausimas, ar mes gyvensim su jais... ar mes būsim jiems davę smuiką, ar būsim jiems davę teptuką, ar būsim jiems davę galimybę chore giedot... ar būsim juos spintoj uždarę visą laiką?* (Giedrius). Tai, kad meninė saviraiška yra svarbi kitataučių integracijai, savo tyrime patvirtina Andemicael (2013), teigdamas, jog kūrybinė veikla gali padėti pasiruošti integracijai, įgyjant naujų įgūdžių, tokių kaip kūrybiškumas, savikontrolė, kantrybė. Kūryba gali tapti priemone susigrąžinti savo gyvenimo kontrolę, papasakoti istoriją ir konstruoti tapatybę iš naujo, net ir esant sudėtingoms aplinkybėms (Ghorashi ir kt., 2018; Turner, 2016).

Tyrimo rezultatuose atsiskleidė žmonių emocinės savijautos gerinimas ir tai, kad kalbos barjero nesureikšminimas leido kiekvienam įsitraukti į menines veiklas sulaukiant asmeninio dėmesio, atsipalaiduojant ir neišgyvenant įtampos dėl negebėjimo komunikuoti. Saviraiškos poreikio atliepimas taip pat gerino emocinę žmogaus savijautą, leido išgyventi vidinės laisvės pojūtį, o įgyti nauji gebėjimai įgalino ir ugdė pasitikėjimą savimi.

3.2.3. Bendruomenės stiprinimas

Tyrimo dalyvių buvo klausiama, kokias socialines problemas bendruomenėje gali padėti spręsti meniniai užsiėmimai. Išskirtos tokios problemos: bendravimas tarpusavyje, įtampos mažinimas ir saugi erdvė dalintis (žr. 4 pav.).

4 pav. Bendruomenės stiprinimas

Figure 4. Community strengthening

Bendravimas tarpusavyje. Bendros veiklos – tai erdvė žmonėms neformaliai bendrauti ir kurti santykius, nes užsiimant bendra veikla bendravimas vyksta savaime: *Nes, žinai, pavyzdžiui, paprašai žirklių, kažkas paduoda, tu nežinai, ką daryti, tu paklausi žmogaus šalia... kai tu darai kažką, tu visad stebi, kaip kiti žmonės tą daro... ir tai vyksta nuolatos... bendravimas vyksta nuo pradžios iki pabaigos* (Mirihan). Bendros veiklos ugdo ne tik bendravimo, bet ir bendradarbiavimo įgūdžius. Per meninius užsiėmimus žmonės atsipalaiduoja

ir bendrauja laisviau: ...aš pajaučiu, kad tas komunikavimas tarpusavyje... užsiėmimo metu jis vyksta labai laisvai... atsipalaiduoja, dingsta kažkokia įtampa... (Tomas). Tokiam bendravimui įtakos gali turėti laisvas susitikimų formatas, užsiėmimuose reguliariai sutinkami žmonės, kuriuos sieja bendra meno veikla, emociniai ryšiai, nėra būtinybės bendrauti kasdienėmis temomis. Ryšį tarp veiklų tęstinumo, dalyvių atsipalaidavimo ir gerėjančio tarpusavio bendravimo atskleidžia ir Beasley (2018) tyrimas. Bendros kūrybos poveikį priverstinių migrantų bendravimui savo socialinėje pokyčio teorijoje taip pat įvardija Frieder (2020).

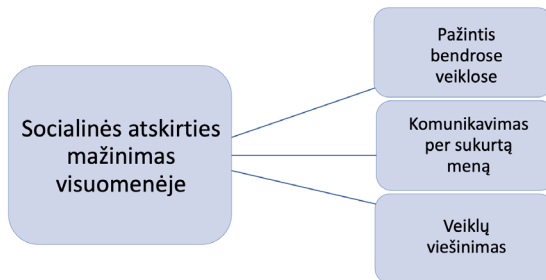
Įtampos mažinimas. Vizualiojo meno veiklos prieglobsčio prašytojų centruose gali padėti mažinti kylančias tarpkultūrines įtampas. Mirihan pasakoja, kad dėl jos užsiėmimų kartu gyvenančios skirtingų kultūrų moterys, kurios daug konfliktuodavo, ėmė pažinti viena kitą ir bendrauti. Gyvenant bendroje erdvėje, įtampą gali kelti ir kultūriniai žmonių bruožai, jų dinamika. Pateikėjai pasakoja, jog valdingos afrikietės per daug naudodavosi kuklių irakiečių paslaugumu. Tai pastebėjusi edukatorė paprašė būti viena kitai dėmesingesnės: *Jūs turit labiau paprašyti, sakyti „prašau“... (Mirihan)*. Tokia praktika ne tik gerinamas mikroklimatas, bet ir ugdomi socialiniai įgūdžiai. Giedrius pasakoja, kad vaikai, kurių tėvai konfliktuoja dėl geopolitinės ar religinės įtampos, nuteikinėjo kitus vaikus vienus prieš kitus, tačiau susitikę meno dirbtuvėse jie bendravo per dailę: *Tai dailė, jinai veikia... tokia tarptautinė susikalbėjimo kalba. Nes, ten, ar vaikas iš Sirijos, ar iš Afganistano, ar iš kur... Tai abudu nupiešia po katę [juokiasi], nes ją panašiai suvokia... ir taip tarp jų atsiranda ryšys. O taip tai jie neturi apie ką susikalbėti (Giedrius)*. Edukatoriaus teigimu, vaikai apskritai yra nekalti, kad pateko į tokią situaciją, pagrindinė jų veikla turėtų būti žaidimai, o per meninius užsiėmimus jie gali kartu žaisti kurdami. Andemicael (2013) taip pat rašė apie kartu gyvenant skirtingų kultūrų žmonėms galinčius kilti konfliktus ir įtampą, kuriuos spręsti gali padėti pažintis meninių veiklų metu. Tokiose grupinėse veiklose atsiranda erdvė įžodinti poreikius, požiūrius, problemas ir diskutuoti (Jones, 2018).

Saugi erdvė dalintis. Per užsiėmimus skirtingų kultūrų moterys pradėdavo dalintis savo istorijomis ir jautriais prisiminimais: ...pradėjo kalbėti apie vaikystę ar prisiminimus iš jų šalies... Ir tai buvo labai susiję su... jų šeima... įdomu žiūrėti grupėj, nes tai buvo dvi skirtingos kultūros – afrikietės ir irakietės (Mirihan). Per veiklas atsiradęs tarpusavio ryšys ir pasitikėjimas leido dalyvėms atvirai bendrauti. Apie moterų dalijimąsi prisiminimais ir nuoskaudomis teigė ir kita pateikėja: ...būna, afrikietės ypatingai, pradeda savo dainas dainuoti... Tada, aišku, labai daug to skundimosi, kas negerai, kas vyksta... apie nelygybę, kodėl tos gauna kažką, aš negaunu, kaip čia bus, apie nežinią... (Rita). Mirihan pasakojo, jog domisi istorijų pasakojimo metodais, todėl pati skatina pasakoti istorijas per meną: ...tiesiog nupiešti mažus simbolius ant akmenų ir tada papasakoti akmenų istoriją (Mirihan). Savo istorijos pasakojimo menine išraiška metodus aprašo Ciftci (2021), Frieder (2018), Frisina ir Muresu (2018), Reza Visual Academy (2019). Pastebėta, kad tyrimo dalyviai, kurie meninės veiklas vykdė su vyrais ir vaikais, apie atvirus žmonių pasidalijimus nekalbėjo. Galima daryti prielaidą, kad vaikams tokie pokalbiai nėra būdingi dėl brandos etapų, o atvirumo stoką bendraujant vyrams galima sieti su kultūriniais aspektais.

Vizualiojo meno veiklos teigiamai veikė bendruomenės mikroklimatą. Prieglobsčio prašytojai, kurie kalba skirtingomis kalbomis, yra iš skirtingų kultūrų ir įprastomis aplinkybėmis neturi apie ką kalbėtis, užsiimdami bendra kūrybine veikla galėjo jos kontekste pradėti komunikuoti. Reguliarios meninės veiklos mažino įtampą ir suteikė erdvę konfliktų sprendimams ir atviram bendravimui.

3.2.4. Socialinės atskirties mažinimas visuomenėje

Siekiant ištirti, kaip tyrimo dalyviai supranta vizualiojo meno reikšmę komunikacijoje su priimančiosios šalies bendruomenėmis, keliant prieglobsčio prašytojų problematiką buvo klausama, kaip galima per tikslinės grupės meną komunikuoti su visuomene ir kias socialines problemas gali padėti spręsti meninės veiklos. Iš atsakymų į šiuos klausimus ir kitų teiginių per interviu formuluotos tokios potėmės: pažintis bendrose veiklose, komunikacija per sukurtą meną, veiklų viešinimas (žr. 5 pav.).

5 pav. Socialinės atskirties mažinimas visuomenėje

Figure 5. Reducing social exclusion in society

Pažintis bendrose veiklose. Tyrimo dalyvė Mirihan pasakojo apie užsiėmimus, kuriuos ji organizavo kartu su lietuvišomis savanorėmis: *Tai buvo labai gerai, nes tai buvo migrantės ir lietuvis...* *tai buvo labai gera mintis pakviesti žmones, vietinius į tuos užsiėmimus (Mirihan).* Bendravimą sunkino ne tik vietos bendruomenių nuostatos dėl pabėgėlių, bet ir kita pusė, turinti išankstinę nuomonę apie nepažįstamą kultūrą, be to, pabėgėliai nežinojo, kaip užmegzti ryšį. Tomas organizavo bendras veiklas su vietinėmis miestelio bendruomenėmis per įvairias šventes: *...aš bandžiau organizuoti veiklas kartu su globos namų gyventojais, kartu su Pabradės jaunimu... su Pabradės bendruomene... Ir tai yra didelis plusas tam, kad žmogus pažintų viens kitą (Tomas).* Nors prieglobsčio centruose gyvenančių žmonių statusas nėra patvirtintas ir nėra aišku, ar jie galės pasilikti šalyje, tačiau būti priimtam vietinės bendruomenės yra svarbu tiek dėl žmogaus emocinės gerovės, tiek dėl tolesnių gyvenimo perspektyvų. Edukatorė Rita pasakojo apie bendras lietuvių ir migrantų vaikų veiklas, kurios vykdavo reguliariai: *Iš migrantų pusės tai būdavo klausimų, pavyzdžiui, kodėl tas berniukas lietuvis man taip ir taip pasakė... tokių patyčių ten nemažai... tai mes kažką*

kartu užsiimam... tas toks, tiesiog, susijimas ir buvimas... (Rita). Skirtingai nuo kitų tyrimo dalyvių, Rita ne tik suteikdavo erdvę pažinčiai, bet ir aktyviai dalyvaudavo pati – užsieniečių bijančius lietuvių vaikus skatindavo prisijungti, padrąsindavo juos buvimu šalia, savo pavyzdžiu rodydama, kad nereikia baimintis kitaip atrodančių žmonių. Meninių veiklų svarbą mezgant ryšius su vietos bendruomene ir mažinant abipusius stereotipus aprašė Andemicael (2013). Asmeninės pažinties įtaka išankstinių nuostatų kaitai atskleidžiama Blažytės (2022) tyrime.

Komunikavimas per sukurtą meną. Priimančiosios šalies bendruomenės pažindinti su prieglobsčio prašytojų ir pabėgėlių problematika galima ne tik skatinant tiesioginį bendravimą, bet ir eksponuojant jų sukurtą vizualųjį meną. Tyrimo dalyvis Tomas pasakojo apie afrikiečio fotografo, gyvenusio Pabradės URC, parodos organizavimą, tapybos darbų eksponavimą įvairiose Lietuvos vietovėse ir užsienyje. Giedrius kalbėjo apie žiūrovą susimąstyti verčiančius piešinius: *Kas nors nupiešia ten... lietuvišką sodybą, kuri matosi pro Pabradės pabėgėlių centro tvorą, bet pirmam plane vis tiek ta tvora, kaip grotos nupaišytos... ir, kažkaip, per tą dailę, per tas subtilybes, kitą kartą, tu truputį pamatai kažkokių dalykus* (Giedrius). Bendražmogiškai suprantami simboliai, pavyzdžiui, grotos, perteikia kūrinio stebėtojai emocinę prasmę, skatina suprasti autoriaus transliuojamą žinutę. Stebėdamas meno kūrinių, žmogus transformuoja jame savo išgyventą patirtį ir vertybes (McLuhan, 2003; Kisielytė-Sadauskienė, 2007).

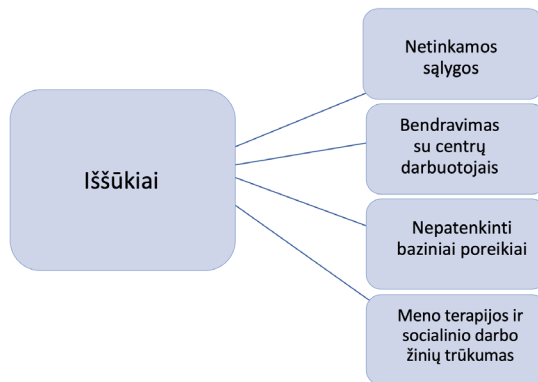
Veiklų viešinimas. Tyrimo dalyviai pripažino, kad svarbu atkreipti visuomenės dėmesį ir ugdyti toleranciją. Giedrius, kuris prieš pradėdamas veiklas nesidomėjo pabėgėlių tema, ėmė rašyti ir viešinti savo refleksijas: *Tie projektai... paskui viešindavom mes juos. Aš ten refleksijas pradėjau apie tai rašyt, nes tu vis tiek negali išeit iš ten abejingas... tik pradėjus dirbti, man kažkaip... prasipletė ta panorama, įgavo kažkokių konkretesnių formų...* (Giedrius). Tomas mano, jog veiklų viešinimas gali padėti spręsti priverstinių migrantų socialinės atskirties problemą: *...skelbiant per socialines medijas visa tai, ką daro... padėtų spręsti iškilusias kokias nors dilemas. ...arba Lietuvos žmonių priešpriešą, kurią jaučia pabėgėliams* (Tomas). Pateikėjas kalbėjo ne tik apie veiklų ar prieglobsčio prašytojų sukurtą meno viešinimą, jis pats norėtų kurti filmą apie centre gyvenusius tapytojus. Kinematografinės medžiagos paveikumu socialiniams pokyčiams savo tyrime aprašo Frisina ir Muresu (2018). Komunikavimą su kuo platesne visuomene, kaip labai svarbią bendruomeninio meno projektų dalį, įvardija Shubert ir Gray (2019) bei pabėgėlių problemas tyrinėjęs Frieder (2018).

Socialinės atskirties mažinimas visuomenėje per menines veiklas yra vienas svarbiausių aspektų, tiriant socialinę vizualiojo meno reikšmę prieglobsčio prašytojų centruose – asmeninė migrantų ir vietos bendruomenės narių pažintis bendrose veiklose gali būti efektyviausia griaunant stereotipus ir išankstines nuomones. Eksponuojant sukurtą meną, bendruomenės gali pažinti prieglobsčio prašytojų kasdienybę ir išgyvenimus be tiesioginio kontakto su šiais žmonėmis. Ypač paveiki meno forma yra fotografija, nes realių objektų atvaizdavimas gali perteikti realybę tokią, kokia ji yra, arba simboliais papasakoti asmeninę istoriją, sužadinti empatiją. Publikacija žiniasklaidoje gali būti daug mažiau paveiki nei asmeninė pažintis, tačiau toks viešinimas gali atkreipti dėmesį ir skatinti diskusijas. Visas šias

potemes galima priskirti socialinės atskirties mažinimui trimis skirtingais lygiais: *mikrolygiu* – asmeninė pažintis bendrose veiklose; *mezolygiu* – komunikavimas bendruomenėje per sukurtą meną, ir *makrolygiu* – veiklų viešinimas visuomenėje.

3.2.5. Iššūkiai organizuojant vizualiojo meno veiklas

Interviu dalyviai išskyrė kelis pagrindinius veiksnius, kurie trukdo vykdyti ir apriboja vizualiojo meno veiklas: netinkamos sąlygos, sudėtingas bendravimas su centro darbuotojais, nepatenkinti baziniai poreikiai ir meno terapijos ir socialinio darbo žinių trūkumas (žr. 6 pav.). Šie aspektai rodo, kad siekiant užtikrinti meno veiklų efektyvumą svarbi ne tik kūrybinė erdvė, bet ir organizaciniai bei socialiniai veiksniai.

6 pav. Iššūkiai organizuojant vizualiojo meno veiklas

Figure 6. Challenges in organizing visual art activities

Netinkamos sąlygos. Kaip pažymi Tomas, pagrindinis iššūkis, trukdęs vykdyti dailės užsiėmimus, buvo erdvės trūkumas. Jo teigimu, tai paveikė ne tik meninių veiklų organizavimo, bet ir bendrą gyvenimo kokybę, nes žmonės metus gyveno modulinuose name-liuose su ribotomis galimybėmis naudotis bendromis erdvėmis. Ši situacija apsunkino tiek grupinių užsiėmimų, tiek individualią kūrybinę veiklą – menininkai turėjo ieškoti alternatyvių vietų kūrybai: <...> *tapytojui reikėjo surasti kažkokį tai kampą vakare... <...> Lauko sporto salytė, žiemą su striuke, su viskuo... prie kažkokio tai treniruoklio pastatyti tą molbertą ir bandyt piešti tenai* (Tomas). Giedrius visą centro aplinką apibūdina kaip nehumanišką ir netinkamą vaikams. *Amnesty International* (2022) ir Lietuvos Raudonasis Kryžius (2021) savo ataskaitose taip pat nurodo prastas gyvenimo sąlygas Lietuvos prieglobsčio prašytojų centruose.

Bendravimas su centrų darbuotojais. Giedrius ir Rita kaip reikšmingą iššūkį įvardijo komunikacijos su centrų darbuotojais stoką, susitarimų, kurie turėjo užtikrinti

informacijos perdavimą ir žmonių pakvietimą į meno užsiėmimus, neveiksmingumą. Rita prisiminė dviejuose centruose susiklosčiusias situacijas: tik nuvykusi vesti užsiėmimo, ji sužinojo, jog jie jau uždaryti. Taip pat išryškėjo apribojimai, draudžiantys vaikams naudotis meno erdvėmis be edukatorių priežiūros: *Tai su ta instaliacija... vaikai naudodavosi tik tada, kai mes atvažiuodavom, nes juos prižiūrėt reikia... neduok Dieve, išpaisyš ką nors...* (Giedrius). Be to, tyrimo dalyviai pastebėjo skirtingą požiūrį į bendravimą su prieglobsčio prašytojais – edukatoriai jų suvokė kaip neformalų ir laisvą, o institucijų atstovai dažnai laikėsi griežtesnės kontrolės: *...iš socialinių darbuotojų, tarkim, labiau atrodo, kad reikia mokyti kalbėti lietuviškai... Nu, mes... kitais kampais matom* (Rita). Tokie komunikaciniai barjerai tapo kliūtimi veiklų efektyvumui ir dalyvių įsitraukimui. Nepakankamą socialinių darbuotojų įsitraukimą ir susidomėjimą menine veikla, kaip tinkamu socialinio pokyčio metodu, savo tyrime aprašo Aleksienė ir Ambrazaitė (2014). Mokslininkų atliktuose tyrimuose (Varkulevičienė, 2016; Shubert ir Gray, 2019; Frisina ir Muresu, 2018) taip pat minima menininkų ir socialinių darbuotojų bendradarbiavimo svarba, siekiant, kad meninės veiklos būtų efektyvios ir kryptingai vestų norimo socialinio pokyčio link. Ši tendencija atsiskleidė ir šiame tyrime.

Nepatenkinti baziniai poreikiai. Kaip vieną pagrindinių priežasčių, kodėl žmonės nenorėjo dalyvauti meninėse veiklose, tyrimo dalyviai įvardijo nepatenkintus pagrindinius jų poreikius. Išgyvenami trūkumai dažnai pasireiškėdavo per pyktį: *Būdavo, ateina ten koks žmogus... bet taigi sako, ką jūs čia važiuojat, ką jūs čia įsivaizduojat, nieko jūs čia nepakeisit, nepadarysit, duokit mums geriau pinigų [juokiasi]... ką jūs čia minus žaidžiat* (Giedrius). Rita įvardijo prastą žmonių psichologinę būseną, dėl kurios jie neturėjo motyvacijos dalyvauti veiklose: *Ta, sakytčiau, psichologinė būklė jau turbūt tokia, kad net nenori keltis iš lovos... tave pamato ir bėga į priešingą pusę...* (Rita). Mirihan neslėpė nusivylimo, kad bendra kūryba – tai tik laikina pagalba: *Pagrindinė problema, kad jie yra stovyklose... kai noriu „daryti“ meną su jais, visad jaučiu, kad tai tik pleistras, ne tikras problemos sprendimas* (Mirihan). Apie prastą žmonių savijautą ir nepatenkintus poreikius URC dar 2013 m. rašė Aleknevičienė. Sunki psichologinė prieglobsčio prašytojų būseną minima ir užsienio autorių tyrimuose (Kronick, 2018; Ghorashi ir kt., 2018).

Meno terapijos ir socialinio darbo žinių trūkumas. Trijų tyrimo dalyvių pasakojimuose išryškėjo iššūkiai, susiję su specialiųjų žinių trūkumais vykdant veiklas. Tiek Mirihan, tiek Giedrius minėjo situacijas, kuomet per meninę raišką atvėrę žmonių emocijas edukatoriai nežinojo, ką daryti toliau. Meno terapeutas ne tik prakalbina žmogų, bet ir nukreipia asmenį problemos įveikos link. Edukatoriai suprato, kad jie nėra šios srities specialistai, tačiau terapija ir nebuvo jų veiklos tikslas. Rita, dirbdama su vaikais, pamačiusi nerimą keliančius piešinius, pavyzdžiui, karo vaizdus, sąmoningai stengdavosi neklausinėti, bijodama pakenkti: *...pradėsi klausinėti ar guost, ar kažką sakyt... kad nepridarytum kažko. Nesinori terapinti, nes, tiesiog... nesu terapeutė* (Rita). Ribų tarp asmeninių ir profesinių santykių išlaikymas – vienas iš dažniausių iššūkių socialinių darbuotojų darbe. Šio gebėjimo ugdymas reikalauja ilgalaikės praktikos, teorinių žinių, asmeninio reflektavimo ir dalyvavimo supervizijose: *Tada prasideda empatija... jau, žiūrėk, telefono numeriu apsiiksi,*

tada eisi jau padėt darbą susirast... pats save įdarbinsi... kur nebeišsiseksi, neištrūksi... (Giedrius). Pateikėjas per pokalbį minėjo, kad darbas su prieglobsčio prašytojais nepaliko jo abejingo šių žmonių problemoms, tačiau išgyventos stiprios emocijos gali lemti perdegimą ar antrinės traumos patirtį. Darbo su tiksline grupe teorinių žinių trūkumą galima kompensuoti į menines veiklas įtraukiant socialinius darbuotojus. Mokslininkų atliktuose tyrimuose (Varkulevičienė, 2016; Shubert ir Gray, 2019; Frisina ir Muresu, 2018) taip pat minima menininkų ir socialinių darbuotojų bendradarbiavimo svarba, siekiant, kad meninės veiklos būtų efektyvios ir kryptingai padėtų siekti norimo socialinio pokyčio.

Sąlygos pabėgėlių centruose ir nepatenkinti baziniai poreikiai yra pakeičiamos aplinkybės, tačiau meninių veiklų organizatoriai joms įtakos neturi. Nepakankamos komunikacijos ar nenoro bendrauti priežastis gali būti centro socialinių darbuotojų neigiamas požiūris į atvykstančius menininkus. Edukatoriams nebūtina mokytis dailės terapijos ar socialinio darbo pagrindų, ypač jeigu veiklos su pažeidžiamais žmonėmis jiems yra laikinos, tačiau specialistų dalyvavimas bendruose užsiėmimuose galėtų išspręsti kylančius sunkumus. Toks bendradarbiavimas padėtų kartu ieškoti efektyvesnių veiklos kryptių ir palengvintų išgyvenamo emocinio krūvio įveikimą.

Išvados

Prieglobsčio prašytojai yra susidūrę su skirtingomis trauminėmis patirtimis, susijusiomis su grėsme kilmės šalyje, pavojumi kelionės metu ir nežinia esamoje situacijoje. Socialiniam darbui prieglobsčio prašytojų centruose svarbios visos profesinės žinios ir kompetencijos: gebėjimas dirbti daugiakultūroje bendruomenėje, organizuoti užimtumą, skatinti integraciją priimančiosios šalies bendruomenėse. Vizualiojo meno metodų taikymas priverstinių migrantų bendruomenėse įgalina, ugdo socialinius įgūdžius, kūrybiškumą, savęs pažinimą, lengvina kalbinį bendravimą. Savo istorijos pasakojimas menine raiška padeda prieglobsčio prašytojams neprarasti tapatybės pasikeitusiomis gyvenimo aplinkybėmis ir didina visuomenės dėmesį priverstinės migracijos problematikai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vizualiojo meno veiklos prieglobsčio prašytojams suteikė saviraiškos galimybę, padėjo bendrauti meno kalba ir kurti naujus socialinius ryšius, mažino tarpusavio santykių įtampą, ugdė emocinę savitarpio pagalbą ir padėjo komuniikuoti su vietos bendruomene, skatindamos abipusį pažinimą ir toleranciją. Iš tyrimo paaiškėjo, kad sklandžiai vykdyti veiklas trukdė neefektyvus bendradarbiavimas su prieglobsčio centrų darbuotojais, psichologinių kompetencijų trūkumas, centruose gyvenančių žmonių psichologinė būsena ir silpna motyvacija dalyvauti veiklose. Remiantis tyrimo duomenimis, siūloma: prieglobsčio centrų socialiniams darbuotojams kūrybiškiau pažvelgti į gyventojų užimtumo ir jų socialinio aktyvumo galimybes, mokytis taikyti vizualiojo meno metodus (pvz., dailės terapiją, fotobalso metodą), o meno edukatoriams tikslinga organizuoti mokymus apie dailės terapiją, darbo su pažeidžiamomis grupėmis ypatumus; skleisti informaciją apie prieglobsčio prašytojų vizualiojo meno projektus, siekiant ugdyti visuomenės toleranciją.

Literatūra

- Aleknevičienė, J. (2013). (Iš)gyvenimas Lietuvoje: prieglobsčio ieškančių ir prieglobstį gavusių užsieniečių patirtis. *Etniškumo studijos*, 1, 86–106.
- Aleksienė, V. ir Ambrasaitė, R. (2014). Jaunimo kultūrų įvairovė: gatvės meno projektai kaip nusikalstamo elgesio prevencija. *Socialinis ugdymas*, (2), 68–82.
- Amnesty International (2022). *Lietuva: išvaryti arba uždaryti*. London: Amnesty International.
- Andemicael, A. (2013). The arts in refugee camps: Ten good reasons. *Forced Migration Review*, (43).
- Beasley, J. A. (2018). *Art Therapy with Refugee Youth: „My Soul was Dancing“* (daktaro disertacija, Mount Mary University).
- Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
- Blažytė, G., Frėjutė-Rakauskienė, M. ir Pilinkaitė-Sotirovič, V. (2020). Policy and media discourses on refugees in Lithuania: shaping the boundaries between host society and refugees. *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 1(29), 7–30.
- Blažytė, G. (2022). *Visuomenės nuostatos etninių ir religinių grupių atžvilgiu: 2022 m. Lietuvos socialinių mokslų centras, Diversity Development Group*.
- Biekša, L. ir Ivaškauskaitė, I. (2021). *Lietuvos reakcija į prieglobsčio prašytojų antplūdį tarp-tautinės ir Europos Sąjungos teisės kontekste*. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/18038>.
- Bos, E. (2019). Why are arts-based interventions useful in social work practice?, iš E. Huss ir E. Bos. *Art in Social Work Practice. Theory and Practice: International Perspectives* (p. 11–17). London & New York: Routledge.
- Ciffci, A. (2021). *The Power of Artistic Counternarrative: Healing, Identity and Agency in Refugee Art* (magistro darbas, Københavns Universitet).
- Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*. 2024 /Nr. A1-93. TAR. Žiūrėta 2025 m. kovo 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr>.
- Dieterich-Hartwell, R. ir Koch, S. (2017). Creative Arts Therapies as Temporary Home for Refugees: Insights from Literature and Practice. *Behavioral Sciences*, 7(4), 69. <https://doi.org/10.3390/bs7040069>.
- Episkopou, M., Venables, E., Whitehouse, K., Eleftherakos, C., Zamatto, F., Bartolome Gisbert, F., Severy, N., Barry, D. ir Van den Bergh, R. (2019). In island containment: a qualitative exploration of social support systems among asylum seekers in a mental health care programme on Lesbos Island, Greece. *Conflict and Health*, 13, 1–14. <https://doi.org/10.1186/s13031-019-0218-9>.
- Frieder, M. L (2018). Stories from Palestine, Israel, Turkey, Syria, Jordan, India, France, and Greece: with Survivors of Poverty and Ideological Violence, and those Living in Refugee Camps, iš S. A. Jones, *Art-making with refugees and survivors: Creative and transformative responses to trauma after natural disasters, war, and other crises* (p. 147–210).

- London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Frieder, M. L. (2020). *The Rohingya Artolution: Teaching locally led community-based public art educators in the largest refugee camp in history* (daktaro disertacija, Columbia University).
- Frisina, A. ir Muresu, S. (2018). Ten years of participatory cinema as a form of political solidarity with refugees in Italy. From ZaLab and Archivio Memorie Migranti to 4CaniperStrada, iš M. Martiniello, *Arts and Refugees: Multidisciplinary Perspectives* (p. 17–29). MDPI.
- Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
- Ghorashi, H., de Boer, M. ir Holder, F. (2018). Unexpected agency on the threshold: Asylum seekers narrating from an asylum seeker centre. *Current Sociology*, 66(3), 373–391. <https://doi.org/10.1177/0011392117703766>.
- Huss, E. ir Sela-Amit, M. (2019). Art in Social Work: Do We Really Need It? *Research on Social Work Practice*, 29(6), 721–726. <https://doi.org/10.1177/1049731517745995>.
- Ingvarsson, L., Egilson, S. T. ir Skaptadottir, U. D. (2016). „I want a normal life like everyone else“: Daily life of asylum seekers in Iceland. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 23(6), 416–424. <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.3109/11038128.2016.1144787>.
- Jones, S. A. (2018). *Art-making with refugees and survivors: Creative and transformative responses to trauma after natural disasters, war and other crises*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Karatajienė, D. (2010). Vizualieji menai, iš J. Mureika, *Estetikos enciklopedija* (p. 626–627). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Liucijus.
- Kisielytė-Sadauskienė, J. (2007). *Meninės veiklos sociokultūriniai aspektai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Kodeeswara Prabu, P. ir Subhash, J. Dr. (2015). Guided imagery therapy. *Journal of Nursing and Health Science*, 4(5), 56–58. Prieiga per internetą: <https://www.iosrjournals.org/iosr-jnhs/papers/vol4-issue5/Version-3/J04535658.pdf>.
- Kourti, E., Pesli, M. (2021). Audiovisual Workshops for Refugees: A Creative Space of Identity Negotiation and Belonging. *International Journal of Learner Diversity and Identities*, 28(2), 45–62. <https://doi.org/10.18848/2327-0128/CGP>.
- Kronick, R. (2018). Mental health of refugees and asylum seekers: assessment and intervention. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(5), 290–296. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0706743717746665>.
- Kronick, R., Jarvis, G. E. ir Kirmayer, L. J. (2021). Refugee mental health and human rights: A challenge for global mental health. *Transcultural Psychiatry*, 58(2), 147–156. <https://doi.org/10.1177/13634615211002690>.
- Lietuvos Raudonasis Kryžius (2021). *Stebėsenos ataskaita 2021*. Prieiga per internetą: <https://redcross.lt/veiklos/prieglobscio-ir-migracijos-programa/stebesena-2/>.

- Lietuvos statistikos departamentas (2022). *Karo pabėgėliai iš Ukrainos*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards>.
- Malka, M. (2019). The implementation of photovoice in group intervention for children of alcohol-addicted parents, iš E. Huss ir E. Bos, *Art in Social Work Practice. Theory and Practice: International Perspectives* (p. 157–169). London & New York: Routledge.
- Markauskienė, A., Povilavičiūtė, L. ir Žukienė, K. (2017). Užimtumo terapijos atitikimas sergančiųjų depresija interesams. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, 1(13), 51–56.
- McLuchan, M. (2003). *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2022). *Pagrindiniai migracijos rodikliai Lietuvos Respublikoje*. Prieiga per internetą: https://migracija.lrv.lt/uploads/migracija/documents/files/Statistika/Migracijos%20rodikliai/Pagrindiniai%20migracijos%20rodikliai_ATNAUJINTI.pdf.
- Reza Visual Academy (2019). *Activity report 2009 – 2018*. Prieiga per internetą: https://rezavizual.academy/wp-content/uploads/2019/04/Reza-Visual-Academy_Our-Activity-Report-2009-2018-1.pdf.
- Robinson, K. (2014). Voices from the front line: Social work with refugees and asylum seekers in Australia and the UK. *British Journal of social work*, 44(6), 1602–1620. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct040>.
- Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Shubert, L. ir Gray, M. (2019). Safe at home: an Australian example of arts-based community-focused practice, iš E. Huss ir E. Bos, *Art in Social Work Practice. Theory and Practice: International Perspectives* (p. 257–270). London & New York: Routledge.
- Šinkūnienė, J. R. (2012). *Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai neigiamieji aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Turner, S. (2016). What Is a Refugee Camp? Explorations of the Limits and Effects of the Camp. *Journal of Refugee Studies*, 29, 139–148, <https://doi.org/10.1093/jrs/fev024>.
- Varkulevičienė, J. (2016). *Kūrybinis procesas dailės terapijos taikymo aplinkoje* (daktaro disertacija, Vilniaus dailės akademija).

THE SOCIAL SIGNIFICANCE OF VISUAL ART IN ASYLUM SEEKERS' CENTRES

Regina Krukonienė

Caritas of the Archdiocese of Vilnius, Lithuania

Doc. dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In the past decade, with the rapid increase in global migration, the need for social work with refugees and asylum seekers has also grown. In light of the migration crisis and the resettlement of Ukrainian war refugees, the issue of asylum seekers and ensuring their dignified living conditions has become more relevant for Lithuania than ever before. The adaptation of asylum seekers to a new environment is often hindered by traumatic experiences, losses, disrupted social lives, uncertainty about the future, and other challenges—regardless of whether they are in “temporary” camp conditions or in long-term resettlement processes (Kronick, Jarvis, & Kirmayer, 2021). In addition to meeting basic needs, individuals must receive psychosocial support. In the context of social work, art therapy methods can serve as an effective alternative to provide essential emotional support. These methods help clients communicate, especially when language barriers or cultural differences hinder interaction.

This article explores the application of visual art methods in addressing personal and social difficulties faced by migrants in asylum seeker centers. Artistic activities, which have therapeutic effects, can be applied not only by professional artists but also by social workers or art educators. Low-threshold activities that promote change are based on informal art learning and broader concepts of well-being. For instance, creating drawings, paintings, or sculptures on themes such as one's former home or personal surroundings can help refugees preserve their identity through art (Jones, 2018). Creating safe spaces by utilizing internal resources encourages a forward-looking perspective and the restoration of personal control (Dieterich-Hartwell & Koch, 2017). Additionally, the use of imagination can promote specific physiological therapeutic changes (Kodeeswara Prabu & Subhash, 2015). At the intersection of art and social work, art's capacity to serve as a tool for empowerment and social change plays a key role (Bos, 2019).

This article raises the following research question: What social significance of visual art do the practitioners in these centers perceive? Object – the application of visual art in asylum seeker centers. The aim of the article is to reveal the social significance of visual art in asylum seeker centers. Objectives: 1) to reveal the psychosocial situation of asylum seekers; 2) to review visual art methods and practices used to provide social support to asylum seekers; 3)

to empirically investigate the applicability and social significance of visual art methods for improving the psychosocial well-being of asylum seekers. Research method: in order to examine the applicability and social relevance of visual art methods for improving the quality of life in asylum seeker centers, a qualitative study was conducted. The study involved one social worker and three art educators. Data collection tool – semi-structured interview. The study participants were selected using the snowball sampling method. The main selection criterion was the long-term (at least six months) application of visual art methods in asylum seeker centers. The research data were analyzed and interpreted using content analysis.

In order to empirically investigate the social significance of visual art in asylum seeker centers, and based on the formulated research question, the following five themes were identified: Purposes of visual art activities, Psychosocial significance of visual art, Community strengthening, Reducing social exclusion in society and Challenges. Participants identified key goals of artistic activities, including Occupational engagement, Education, and Creating a safe space. These objectives reflected both the needs of asylum seekers and the personal approaches of the facilitators. Interviewees also highlighted several key factors that hinder or limit the implementation of visual art activities: Unsuitable conditions, Communication with center staff, Unmet basic needs, and Lack of art therapy and social work knowledge. These aspects indicate that ensuring the effectiveness of art-based interventions requires not only creative spaces but also organizational and social support. In analyzing the research data, the psychosocial significance of visual art was broken down into three subthemes: Emotional support, Overcoming language barriers, and the Importance of artistic self-expression. Participants were also asked how people interact during the sessions and what social issues artistic activities can help address within the community. The identified subthemes included Communication with each other, Tension reduction, and the creation of a Safe space for sharing. To explore how participants understand the role of visual art in communication with the host society while raising awareness about asylum seekers' issues, the following questions were asked: How can the target group's art be used to communicate with the public? and What social issues can art activities help address? Based on the answers and further interview insights, three subthemes were formulated: Interaction through shared activities, Communication through created art, and Public visibility of activities.

Conclusions: Asylum seekers have faced various traumatic experiences related to threats in their country of origin, dangers during their journey, and uncertainty in their current situation. Social work in asylum seeker centers requires a full range of professional knowledge and competencies, including the ability to work in multicultural communities, organize meaningful activities, and promote integration into the host society. The application of visual art methods within forced migrant communities empowers individuals, develops social skills, creativity, and self-awareness, and facilitates verbal and non-verbal communication. Telling one's story through artistic expression helps asylum seekers preserve their identity in changed life circumstances and raises public awareness about the issues of forced migration. The research findings revealed that visual art activities provided asylum seekers with opportunities for self-expression, helped them communicate through the language of art, build new social

connections, reduce interpersonal tensions, foster emotional mutual support, and facilitate communication with the local community, encouraging mutual understanding and tolerance. The study showed that the smooth implementation of these activities was hindered by ineffective collaboration with asylum center staff, a lack of psychological competencies, the psychological condition of the center's residents, and low motivation to participate in the activities. Based on the research data, it is recommended that social workers in asylum centers approach residents' engagement and social activity more creatively and consider applying visual art methods (e.g., art therapy, photovoice). It is also suggested that art educators receive training in art therapy and in working with vulnerable groups, and that more efforts be made to disseminate information about visual art projects involving asylum seekers in order to foster public tolerance.

Key words: visual art; asylum seekers; socially engaged art practice; social work

Regina Krukonienė, Vilniaus arkivyskupijos „Carito“ Užsieniečių integracijos centro projektų vadovė. Mokslinių tyrimų kryptys: priverstinė migracija, socialinis darbas daugia-kultūroje aplinkoje, tapatybės tyrimai.

Regina Krukonienė, Project Manager at the Foreigners' Integration Center of Caritas of the Archdiocese of Vilnius. Research areas: forced migration, social work in a multicultural environment, identity studies.

Jautrė Ramutė Šinkūnienė, socialinių mokslų (edukologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: sociokultūrinis bendruomenės ugdymas, muzikos terapija su žmonėmis, turinčiais negalią, laisvalaikio ir rekreacijos vadyba, sociokultūrinis skirtingų jaunimo grupių įgalinimas.

Jautrė Ramutė Šinkūnienė, Doctor of Social Sciences (Education), Associate professor at the Institute of Educational Sciences and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: sociocultural work in the community, music therapy with people with disabilities, leisure and recreation management, sociocultural empowerment of different children and youth groups.